

IETS OVER DE NEDERLANDSCHE MIERENFAUNA,

DOOR

Dr. H. B O S.

Sedert ongeveer drie jaren houd ik mij zoo nu en dan bezig met het verzamelen van mieren op Nederlandschen bodem. Wat mij uit deze interessante familie onder de oogen kwam, bewaarde ik en trachtte ik zoo goed mogelijk te determineeren. Ook waren enkele heeren, die mijn plan kenden om eenigszins met de inlandsche mierenfauna vertrouwd te raken, zoo welwillend, mij hunne vondsten af te staan.

Veel werd op dit gebied tot heden in Nederland niet gedaan. De eenige mij bekende lijst van in ons land voorkomende mieren is die van Snellen van Vollenhoven in Herklots' *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland*. Verder had ik tot mijne beschikking de weinige voorwerpen, welke de familie vertegenwoordigen in de vroegere collectie der Entomologische Vereeniging, welke thans het eigendom der Rijkslandbouwschool is. Daar ik wel in de verschillende streken van ons vaderland, waar ik kwam, moeite deed, mieren te verzamelen, maar verscheidene provincien nog geheel onbezocht zijn gebleven, is het natuurlijk, dat onderstaande lijst, en wat soorten, en wat vindplaatsen betreft, in geenen deele op eenige volledigheid mag roemen. Toch vond ik het wenschelijk, mijne tot nog toe verkregene resultaten te publiceeren, en wel 1° omdat eene eenigszins volledige lijst toch stellig nog jaren lang op zich zal moeten laten wachten, en 2° omdat ik hierdoor misschien de opmerkzaamheid van sommige heeren entomologen, die met mijn plan onbekend zijn, daarop zou kunnen vestigen, wat op de voltoering van mijn voornemen gunstig kan werken.

Het betrekkelijk gering aantal vormen, dat ik onder de oogen

kreeg, maakte dat ik niet in alle gevallen even zeker van de soortsbepaling kon zijn. Daarbij komt eene andere zwaarigheid. Sommige soorten zijn zeer geneigd tot ras-vorming, en het is niet altijd mogelijk, een individu met volstrekte zekerheid tot de eene of andere soort te brengen, die G. Mayr in zijne *Europäische Formiciden* opstelt, want tusschen verschillende zoogenaamde soorten bestaan allerlei overgangen, zooals uitvoerig door A. Forel in zijne *Fourmis de la Suisse* wordt aangegeven. Voorloopig heb ik de qualificatie als soorten behouden, omdat men voor het groepeeren der rassen en overgangen een meer omvangrijk materiaal uit verschillende streken noodig heeft.

Bij het determineeren heb ik mij dus hoofdzakelijk gehouden aan het genoemde boek van G. Mayr, *Die Europäischen Formiciden* (Wien 1861).

De familie der Mieren verdeelt men gevoegelijk in drie onder-familien, nl. die der Formiciden, die der Poneriden en die der Myrmiciden. Zooals bekend is, hebben alle mieren eene zeer dunne verbinding tusschen den thorax en het eigenlijke abdomen. Het eerste abdominaal-segment is namelijk zeer dun en draagt bij de meeste Formiciden eene schub. Bij de Myrmiciden is ook het tweede abdominaal-segment van zeer geringe doorsnede en vormt samen met het eerste den petiolus of steel. Het eerste segment van den Myrmiciden-steel herinnert soms door zijn' vorm aan den schubdragenden steel der Formiciden. De Poneriden vormen tusschen de twee vorige groepen min of meer een' overgang, daar zij een abdomen-steel hebben, die wel uit één segment bestaat, maar bovendien eene insnoering tusschen het eerste en tweede abdominaal-segment s.s. vertoonen. De meeste Formiciden hebben geen angel, ofschoon men de rudimenten ervan nog vindt, welke dienst doen bij het uitspuiten van gif in eene door de kaken gemaakte wond; de Poneriden en de Myrmiciden hebben, natuurlijk slechts in de vrouwelijke sexe (♀, ♂), een angel, die als wapen kan dienst doen. De Myrmiciden zijn blijkbaar eene oudere groep dan de Formiciden. Of de kleine subfamilie der Poneriden een' overgang tusschen beiden voorstelt, is niet zeker.

In de hieronder volgende lijst beteekent:

H. dat de soort in de bovengenoemde lijst van Herklots' *Bouwstoffen* enz. reeds was opgenomen;

E. dat zij in de gemelde collectie der Entomologische Vereeniging aanwezig is;

B. dat zij door mijzelven is gevonden of althans in mijn bezit is.

De namen heb ik, zooals gezegd, ontleend aan Mayr. Ter voorkoming van verwarring zal ik hierbij evenwel nog de voornaamste synoniemen voegen, volgens Forel.

A. Subfamilie FORMICIDAE.

1. *Tapinoma erraticum* Latr.

Tapinoma erraticum Nyl., Mayr; *T. collina* Förster; *Formica atomus* Latr.; *F. caerulescens* Losana; *F. glabrella* Nyl.

B. slechts alleen loopende exemplaren ♂ op of in de buurt van den Wageningschen Berg, in Mei en Augustus.

Verbreiding: Mayr: grootste deel van Europa tot $\pm$ de Isothere van 15°.

Förster: Rijnprovincie (Boppard, Zevengebergte, Aken).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Helsingfors, Hongarije, Madera.

2. *Polyergus rufescens* Latr.

Polyergus rufescens Nyl. Mayr; *Formica testacea* Fabr.; *F. rubescens* Leach.

H. door Sn. v. Vollenhoven bij Heemstede, één ♂ en 4 ♀.

B. Wag. Berg, ♀, 9 Augustus, op eene plek in vrij groote hoeveelheid, allen in dezelfde richting loopende, des namiddags tusschen 3 en 5 uur. Later ben ik op andere tijden van den dag gaan zien, maar heb ze niet teruggevonden. Dit stemt overeen met de door anderen gedane waarneming, dat deze mier op dien tijd van den dag poppen van slaven gaat rooven.

Verbreiding: Mayr: Europa, tot de Isothere van 18°.

Förster: Frankrijk, Zwitserland, Duitschland (niet in de Rijnprovincie).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Frankrijk, Zwitserland, Duitschland, Oostenrijk; in het noorden van Frankrijk zeldzaam, in Engeland nog niet gevonden.

3. *Formica sanguinea* Latr.

Formica sanguinea Mayr; *F. dominula* Nyl.

E. door Burgersdijk te Breda, ♂, één exemplaar.

B. Amerongen, Wag. Berg, verscheidene nesten, allen ♂, in Juni, Juli en Augustus; een paar ♀ gevleugeld op den Amerongschen Berg, einde Juni. Op den Wageningschen Berg een paar nesten met slaven, behoorende tot de soort *F. cinerea* Mayr; poppen van beide soorten midden Augustus.

Varieert zeer veel wat de tint betreft, één exemplaar met niet uitgeranden clypeus.

Verbreiding: Mayr: Europa, behalve de zuidelijke schiereilanden en eilanden, tot in Oost-Siberie en in N. Amerika.

Förster: Frankrijk bij Tulle, Rijnprovincie bij Aken.

Meinert: Seeland en Jutland.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Italie, Finland en het noordelijk deel van Noord-Amerika.

4. *Formica subrufa* Rog.

B. Wag. Berg, ♂, 2 exemplaren, in de tint van den thorax iets van elkaar verschillend.

Van deze soort ben ik niet geheel zeker.

Verbreiding: Mayr: Andalusie, Georgie.

De andere auteurs geven deze soort niet op.

5. *Formica rufa* L.

Formica dorsata Panz. (♀), *F. obsoleta* Zetterstedt; *F. lugubris* Zett.; *F. major* Nyl.; *F. polycetena* Först.; *F. truncicola* Först.; *F. apicalis* Smith; *F. piniphila* Schenk; *Lasius emarginatus* Fabr.

H. Sn. v. Vollenh. en Schubärt, Utrecht en Gelderland.

E. Sn. v. Vollenh., Renkum; Ritsema, de Bilt, Ginneken, Oosterbeek, Domburg, ♀ en ♂; verder de Man, 26 Mei, Middelburg; en Heylaerts, Breda ♂.

B. Omstreken van Wageningen, Ede, Doorwerth, Grebbe, Darthuizer en Amerongsche Berg, Apeldoorn, Domburg, Winterswijk; Everts, den Haag, Loosduinen. ♂ in het geheele zomerhalfjaar, minstens van half April tot October; poppen ♂ laatst van Mei, 29 Juni (pas verpopt), 16 Augustus, dezelfde (bijna gereed) 7 Juli, 21 Juli, 4 Aug., 16 Aug.; ♀ gevleugeld begin April, ongevleugeld 13 Maart en 2 Juni; poppen van ♀ op verschillende leeftijd 13 Juni; ♂ 2 Juni, een dood exemplaar; 16 Aug. poppen ♂, 2 Aug. nog enkele poppen ♂ en ook uitgekomen ♂ in een nest. Kleine larven nog op 23 Augustus. Deze waarnemingen hebben in 't algemeen op verschillende nesten betrekking; het eene nest is het andere dikwijls weken vooruit. Op 28 Februari, bij mooi weer, reeds ♂ over een' weg loopende gevonden.

Verbreiding: Mayr: Europa tot in Oost-Siberie, ook in N. Amerika.

Förster: Finland, Lapland, Zweden, Duitschland, Frankrijk.

Meinert: Denemarken.

Smith: Europa.

6. *Formica congerens* Nyl.

Formica congerens Mayr; *F. pratensis* de Geer; *F. rufo dorso-nigra* Huber, Jurine.

B. Wageningsche Berg, ♂, 23 Aug., twee typische exemplaren, een klein, eenigszins afwijkend exemplaar.

Verbreiding: Mayr: Europa tot in Oost-Siberie.

Förster: Rijnprovincie.

Meinert: vermeldt de soort niet, waarschijnlijk omdat hij haar niet onderscheidt van *F. rufa*.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Hongarije, Zwitserland, Italie, Finland.

7. *Formica truncicola* Nyl.

Formica truncicola Mayr; *F. obsoleta* L. (?); *F. truncorum* Fabr. (?).

B. Wageningen ♂, zeer twijfelachtig; de exemplaren hebben ook veel overeenkomst met *F. rufa* L.; Everts, den Haag, ♂.

Verbreiding: Mayr: Europa, van Lapland tot Piemont.

Förster: vermeldt *F. truncicola* Nyl. voor Finland, Lapland, Rijnprovincie (Aken); volgens Forel evenwel synoniem met *F. rufa* L. (zie aldaar).

Meinert: Seeland.

Smith: Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland, Hongarije, Italie, Lapland, Finland, Denemarken.

8. *Formica gagates* Latr.

Formica gagates Mayr, Nyl.; *F. capsicola* Schill. ?; *F. picea* Nyl.

B. Scheveningen, ♀ (door Dr. Ed. Everts).

Verbreiding: Mayr: Europa, van Finland tot aan de zuidspitsen, een groot deel van Azie.

Förster: Frankrijk, Duitschland.

Meinert: Noord Jutland.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland, Hongarije, Finland.

9. *Formica cinerea* Mayr.

B. ♂, een enkel ♀. Grebbe, Wag. Berg, Apeldoorn, Winterswijk, Rolde (door Dr. A. W. M. van Hasselt), eigenlijk het geheele jaar door, behalve in de bepaald koude tijden. Reeds 13 Februari. Eén ongevelegeld ♀ te Apeldoorn onder mos, 28 April.

Daar deze soort zoo algemeen in Nederland verspreid blijkt te zijn, verwondert het mij, dat zij zelfs bij de gebrekkige, voorhandene opgaven nog niet is vermeld. Evenwel geloof ik, dat de als *F. fusca* opgegeven exemplaren geheel of gedeeltelijk tot *F. cinerea* moeten worden gebracht, te meer daar ik *F. fusca* in Nederland nog slechts eene enkele maal vond.

In twee nesten van *F. sanguinea* vond ik deze soort als slaven.

Verbreiding: Mayr: Zuid-Europa tot de Isothere van 18°.

Förster: vermeldt haar niet, maar geeft een groot verbreidingsgebied voor *F. fusca*.

Meinert: Jutland.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Hongarije, Italie.

10. *Formica cunicularia* Latr.

Formica cunicularia Mayr, Nyl.; *F. pratensis* Olivier; *F. nicaeensis* Leach; *F. stenoptera* Först.; *F. rufa* Losana; *F. media* Rai.

H. Sn. v. Vollenhoven, in de duinen van Meerdervoort bij 's Gravenhage.

E. Sn. v. Vollenhoven, den Haag 3, v. Bemmelen, Driebergen ♂.

B. Wageningen, Oosterbeek 3, v. Hasselt, Holland ♀.

Van deze soort ben ik niet geheel zeker.

Verbreiding: Mayr: Overal in Europa tot in Mongolie en Oost-Siberie.

Förster: Finland, Zweden, Duitschland, Rijnprovincie, Frankrijk. *F. stenoptera* n. sp. Aken.

Meinert: geheel Denemarken.

Smith: Engeland, geheel Europa tot aan de Alpen, Hongarije, Finland, Siberie.

11. *Formica fusca* L.

Formica fusca Mayr, Nyl., Latr.; *F. glebaria* Nyl.; *F. libera* Scopoli; *F. flavipes* Geoffroy.

H. Sn. v. Vollenh. in de duinen bij den Haag, Mei.

E. Wttewaal, Utrecht; v. Bemmelen, Warmond; v. Vollenh., Noordwijk, allen ♂; Six, Driebergen, ♂; v. Vollenh. Amersfoort ♀. Zij zijn niet duidelijk meer te herkennen als *F. fusca* of *F. cinerea*.

B. Wageningen, één gevleugeld ♀, 9 Aug., vrij wel met de karakteristiek van *fusca* overeenstemmende, vooral in het ontbreken van de zijdeachtige aanliggende beharing. Verder nog één twijfelachtige ♂, Everts, Loosduinen.

Verbreiding: Mayr: geheel Europa, Madera, ook in Afrika en N. Amerika.

Förster (*F. glebaria* Nyl.): Finland, Duitschland (Rijnprovincie).

Meinert: vrij algemeen in Denemarken.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Finland, Madera.

12. *Lasius fuliginosus* Latr.

Formica fuliginosa Latr.

H. Sn. v. Vollenh. Brummen, Juli, ♂ en ♀.

E. v. Bemmelen, Warmond; v. Vollenh., Beekhuizen, den Haag en Oosterbeek; Ritsema, Domburg; allen ♂.

B. Op verschillende plaatsen tusschen Arnhem en Wageningen; verscheidene nesten in de buurt van Wageningen, te Ede, Bennekom, Rolde (door Dr. A. W. M. van Hasselt), Dedemsvaart (door den heer A. M. C. Jongkindt Coninck), den Haag en Scheveningen (door Dr. E. Everts), Winterswijk, in Wageningen een nest in een' tuin, waarschijnlijk onder de fundamenteën van het huis. ♂ en ♀ aangetroffen 27 Mei, 13 Juni (slechts ♂), 23 Juni in het nest, een ♂ begin Juli vliegende, 26 Juli een ongevlugeld ♀ op de Bennekomsche heide, 11 Augustus ♂, ♀ en ♂ in een nest. Larven en poppen ♂ op 29 Juni. Sommige nesten blijken zeer oud te zijn, te rekenen naar de diep uitgetrapte loopen, die zich naar verschillende kanten begeven. Op den Oorsprong bij Oosterbeek staan verscheidene nesten met elkaar in verbinding.

Reeds den 1 Maart vond ik werkmieren op een mooien dag wakker, ofschoon loom.

Deze soort vertoont zeer weinig variatie.

Verbreiding: Mayr: geheel Europa, nog niet in Spanje en Turkije gevonden.

Förster: Finland, Zweden, Duitschland (Rijnprovincie), Frankrijk, Engeland.

Meinert: een groot gedeelte van Denemarken, op vochtige en zandige plaatsen.

Smith: Engeland en verder geheel Europa.

13. *Lasius niger* L.

Lasius niger Mayr, Nyl., *Formica brunnea* Jurine, Huber; *F. fusca* Först.; *F. pallescens* Schenk.

H. Sn. v. Vollenh., Zwammerdam en 's Gravenhage.

E. v. Vollenh., den Haag; Ritsema, Haarlem, Vogelenzang, Leiden (alle 3 sexen).

B. Wageningen, op verscheidene plaatsen; Wag. Berg, in tuinen, op de uiterwaarden, Rolde, Groningen, Winterswijk, Amerongsche Berg, Dedemsvaart (door den heer Jongkindt Coninck), Amsterdam, in eene broeikas (door Dr. M. W. Beijerinck), typische exemplaren; ♂ in Juni, begin Augustus, midden Augustus, 23 Augustus, ♀ begin en midden Augustus; ♂, ♀ en ♂ Winterswijk, Juli (door Dr. E. Everts). In 1883, 1884 en 1886 (1885 was ik op dien tijd niet in de stad) liep in het begin (7—10) Augustus de geheele stad Wageningen vol gevleugelde en ongevlugelde ♀, waarschijnlijk pas uit de bruidsvaart neergevallen. 13 Juni nest met poppen van ♂ en ♀, 1 Augustus nest met poppen ♂, 16 Augustus dito.

Deze soort is zeer algemeen op allerlei gronden, maar varieert zeer in grootte, beharing van lichaam, pooten en sprieten, en tint, vooral van den thorax.

Verbreiding: Mayr: geheel Europa, Madera, N. Amerika.

Förster: (*F. fusca*): Finland, Zweden, Duitschland (Rijnprovincie), Frankrijk.

Meinert: zeer algemeen in Denemarken.

Smith: geheel Europa, Madera.

14. *Lasius alienus* Först.

Lasius alienus Mayr, Nyl.

E. v. Bemmelen, Hilversum, 3 sexen; Ritsema, Haarlem, Sept., ♂.

B. Wag. Berg, 2 exemplaren, 13 Juni en 16 Augustus, ♀, met zeer weinig behaarde sprietschaft en schenen; Everts, Scheveningen, April, ♀.

Misschien zijn onder de door mij gevangen *L. niger*, die beter onder deze soort worden gebracht.

Verbreiding: Mayr: Europa op de zuidhelft tot aan de Isothere van 18°.

Förster: Rijnprovincie (Aken).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Italie.

15. *Lasius emarginatus* Latr.

Lasius emarginatus Olivier, Latr., Losana, Lepelletier, Nyl., Mayr.

B. Rolde, ♀, 29 Juli, ♂ en ♀ Wag. Berg, 9 Aug., blijkbaar exemplaren, na de bruidsvaart op den grond gevallen en door *F. rufa* en *sanguinea* weggesleept.

Verbreiding: Mayr: Middel- en Zuid-Europa, tot de Isothere van 19°.

Förster: Zuid-Frankrijk (Parijs), Engeland.

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Italie.

16. *Lasius brunneus* Latr.

Lasius brunneus Latr., Losana, Nyl., Mayr; *Formica timida* Först.

B. Ede heide, ♀ en ♂ met vleugels, gezamenlijk onder zoden of steenen; 19 Sept. op dezelfde plaatsen, maar afzonderlijk loopend, ongevleugelde ♀; 19 Sept., in den gevel van de Rijkslandbouwschool, tusschen steenen, een nest met ♀, 30 Aug. Everts ♀.

Verbreiding: Mayr: Europa tot de Isothere van 16°.

Förster: Frankrijk, Pruisen, Duitschland (Regensburg) en *F. timida* n. sp. Rijnprovincie (Aken).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Italie, enz., Georgie.

17. *Lasius mixtus* Nyl.

Lasius mixtus Mayr.

E. Ritsema, Haarlem, Sept.

Verbreiding: Mayr: Europa, behalve de zuidelijke schiereilanden en Engeland.

Förster: vermeldt haar niet (zie *L. umbratus*).

Meinert: enkele plaatsen, in Denemarken niet zoo heel algemeen.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland.

18. *Lasius umbratus* Nyl.

Formica mixta Först.

E. Sn. v. Vollenh., vindplaats niet opgegeven, 3 sexen, Juli.

B. Smilde, ♀ en ♂ (door Dr. A. W. M. van Hasselt) 29 Juli; Rolde, ♀, 28 Juli, één exempl.; Wageningen, één ongevleugeld ♀, 19 Juli, veel donkerder dan het exemplaar van Rolde, en ook in andere opzichten wat afwijkend; Everts, den Haag, Scheveningen, April, 8.

Verbreiding: Mayr: Europa, N. Amerika (nog niet in Spanje en Turkije gevonden).

Förster: *Formica umbrata*: Finland, Zweden, Rijnprovincie (Aken); *F. mixta*: Zweden, Rijnprovincie (Aken).

Meinert: bij Kopenhagen, maar niet zeer algemeen.

Smith: Engeland, Midden-Europa, Finland, Zweden.

19. *Lasius flavus* Fabr.

Lasius flavus de Geer, Fabr., Latr., Nyl., Mayr; *Formica ruficornis* Fabr.

E. v. Bemmelen, ♀, Wolfheze; Sn. v. Vollenhoven, ♂, Wasse-naar, Sept. (beiden «verosimiliter», terwijl de toestand niet meer toelaat ze nader te determineren).

B. Rolde, ♂, 28 Juli, onder een' steen, met eene menigte poppen; enkele *Lasius niger* waren daarbij en hielpen ijverig de poppen wegdragen. 9 Aug. ♂ en 14 Aug. ♀, Wag. Berg, beiden echter twijfelachtig.

Verbreiding: Mayr: Europa, behalve Spanje en Turkije.

Förster: geheel Europa.

Meinert: over geheel Denemarken, maar niet zoo algemeen als *L. niger*.

Smith: geheel Europa, ook Engeland en Lapland.

20. *Prenolepis nitens* Mayr.

Waarschijnlijk = *Tapinoma polita* Smith en *T. nitens* Smith.

E. Sn. v. Vollenh., Leiden; Ritsema, Leiden, Bot. tuin; beiden ♂; twijfelachtig.

Verbreiding: Mayr: Tirol tot Zevenbergen en in het zuiden van Oostenrijk.

Förster: vermeldt haar niet.

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Oostenrijk, Dalmatie, Hongarije.

De mogelijkheid bestaat, dat deze mieren met planten naar Leiden zijn gevoerd.

B. Subfamilie Poneridae.

Tot nog toe zijn geene vertegenwoordigers van deze Subfamilie in ons land aangetroffen. Het verbreidingsgebied van *Ponera contracta* Latr. doet evenwel vermoeden, dat deze soort te eeniger tijd ook bij ons zal worden gevonden.

C. Subfamilie MYRMICIDAE.

21. *Myrmica laevinodis* Nyl.

Myrmica rubra L. (partim); *M. laevinodis* Mayr; *M. longiscapus* Curtis.

E. Sn. v. Vollenh., den Haag; Burgersdijk, Breda; beiden ♂; v. Bemmelen, Noordwijk, ♀; Sn. v. Vollenh., Brummen, ♀ (Aug.).

B. Wageningen, Rolde, Domburg tot nog toe alleen ♂ gevonden; Winterswijk, Juli (door Dr. E. Everts), ♂.

Verbreiding: Mayr: Europa, tot Siberie.

Förster: Finland, Zweden, Rijnprovincie (Aken).

Meinert: Denemarken, zeer algemeen.

Smith: Noord- en Midden-Europa.

22. *Myrmica ruginodis* Nyl.

Myrmica rubra L. (partim); *M. vagans* Curtis; *M. ruginodis* Mayr; *M. diluta* Nyl.; *Formica vagans* Fabr.

E. Sn. v. Vollenh., Leiden, den Haag (Aug.), Brummen (Aug.), allen ♀.

B. Wageningen, Apeldoorn, Rolde, Dedemsvaart (door den heer Jongkindt Coninck), Doorwerth, Oosterbeek, van midden April tot einde Augustus, tot nog toe slechts ♂.

Verbreiding: Mayr: Europa, tot Siberie.

Förster: Finland, Zweden, Rijnprovincie (Aken).

Meinert: Denemarken, zeer algemeen.

Smith: Noord- en Midden-Europa.

Deze soort komt dus op dezelfde plaatsen voor als de vorige.

23. *Myrmica lobicornis* Nyl.

Myrmica rubra L. (partim); *M. lobicornis* Mayr; *M. denticornis* Curtis.

B. Winterswijk, ♀, Aug. een exemplaar, den Haag, Juni, ♀, en Loosduinen, April, ♂ (beiden door Dr. E. Everts).

Verbreiding: Mayr: Europa, tot Oost-Siberie.

Förster: Finland, Zweden, Rijnprovincie (Aken).

Meinert: geeft haar onder de meer zeldzame soorten van Denemarken op.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Hongarije, Italie, Finland.

24. *Myrmica scabrinodis* Nyl.

Myrmica rubra L. (partim); *M. rubra* Curtis; *M. caespitum* Zetterstedt.

E. Sn. v. Vollenh., Wassenaar, ♂, Aug.; Brummen, ♀, Aug.; v. Bemmelen, Driebergen, ♀; Ritsema, duin bij Zandvoort, ♀, Sept.

B. Eiland Rottum, ♂ (door Dr. J. Ritzema Bos), Juli of Aug.; Loosduinen, ♂, April (door Dr. E. Everts).

Verbreiding: Mayr: geheel Europa.

Förster: Finland, Zweden, Rijpprovincie (Aken).

Meinert: na *M. laevinodis* en *ruginodis* een van de meest algemeen voorkomende soorten in Denemarken.

Smith: Noord- en Midden-Europa.

De vorige vier soorten en nog een paar andere zijn door Linné samengevat onder den naam van *M. rubra*; *H. M. rubra* L. door Sn. v. Vollenh. zeer algemeen in Holland en Gelderland.

25. *Leptothorax tuberum* Nyl.

Leptothorax tuberum Fabr., Nyl., Mayr.

B. den Haag, Scheveningen, ♂, Mei en Juni (door Dr. E. Everts).

Verbreiding: Mayr: Zweden, Finland, Duitschland, Hongarije, Frankrijk; waarschijnlijk geheel Europa.

Förster: Finland, Zweden, Frankrijk.

Meinert: vermeldt deze soort niet.

Smith: Frankrijk.

26. *Tetramorium caespitum* L.

Tetramorium caespitum Latr., Nyl., Mayr; *Myrmica atratula* (♂) Schenk (niet ♂ en ♀); *Formica binodis* L.; *Myrmica fuscula* Nyl.; *Myrmica impura* Först.; *M. modesta* Först.

H. (als *Myrmica fuscula* Nyl.) Sn. v. Vollenh. onder een' steen in de duinen bij den Haag.

E. Sn. v. Vollenh., Wassenaar, ♀, Juni, den Haag, ♂, Aug.; de Man, Middelburg, ♀, 7 Juli.

B. In de buurt van Wageningen en Bennekom vrij algemeen, het geheele zomerhalfjaar door ♂; Dedemsvaart (door den heer Jongkindt Coninck); Scheveningsche duinen, ♂, April en den Haag, ♂ en ♂, Juni (door Dr. E. Everts); ♂ 6 Juni, Bennekom, ♂ en ♀, ook larven en poppen, 19 Juni; begin April reeds twee soorten larven, de kleine waarschijnlijk van ♂, de groote van de geslachts-individuen; 23 Juni, Wag. Berg, nest met ♂ en drie soorten van poppen, groote van ♂ en ♀ en kleine van ♂; buitendien kleine larven van ♂.

De tint en de vorm van de rimpels en korrels van den thorax verschillen bij deze soort nog al veel.

Verbreiding: Mayr: geheel Europa.

Förster: (*M. fuscula* Nyl.): Finland, Zweden, Rijnprovincie (Aken); (*M. impura* Först.) Rijnprovincie (Aken); (*M. modesta* Först.) idem.

Meinert: geheel Denemarken.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Hongarije, Finland.

27. *Tetramorium lippulum* Nyl.

Tetr. lippulum Roger, Mayr; *Asemorhoptrum lippulum* Nyl.; *Myrmica Minckii* Förster; *M. graminicola* Smith.

E. Ritsema, Haarlemmerhout, ♂, Juni.

Verbreiding: Mayr: in Europa hier en daar verstrooid.

Förster: (*M. Minckii*): Rijnprovincie (Crefeld).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Finland.

28. *Tetramorium simillimum* Smith.

B. Rolde, ♂, 29 Juli; deze exemplaren zijn vrij donker gekleurd en hier en daar tusschen de rimpels van den thorax

glanzend als bij *T. caespitum*, echter op zij van het mesonotum duidelijk netvormig gerimpeld. Wag. Berg, ♂, 13 Juni, 16 Aug., lichter dan de vorige, op zij van den thorax minder netvormig gerimpeld dan wel korrelig.

Verbreiding: Mayr: Engeland.

Förster: }
Meinert: } vermelden haar niet.

Smith: vermeldt haar onder het geslacht *Lep-tothorax* Mayr en stelt haar met een ? gelijk aan *L. affinis* Mayr, die hij echter ook nog afzonderlijk opneemt. Voor de eerste geeft hij op: Engeland, Oostenrijk.

29. *Atta subterranea* Mayr.

Atta subterranea Nyl., Latr.; *Aphaenogaster subterranea* Mayr.

II. Sn. v. Vollenh., op de Gliphoeve, in houtstoven, eenige nesten te Brummen.

Verbreiding: Mayr: Zuidelijk Europa tot de Isothere van 18°.

Förster: Frankrijk (in het zuiden en bij Parijs).

Meinert: vermeldt haar niet.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Zwitserland.

30. *Atta barbara* L.

Aphaenogaster barbara Mayr.

B. Wageningen, in de stad op de straat, ♀, 14 Aug. een ongevlengeld exemplaar, denkelijk na de bruidsvaart op den grond gevallen. Iets kleiner dan Mayr opgeeft en daardoor niet volkomen zeker gedetermineerd.

Verbreiding: Mayr: Zuidelijk Europa tot de Isothere van 21°. Hij beschouwt de opgave van Belke, dat deze soort in Podolie zou voorkomen, als fontief en waarschijnlijk berustende op eene verwisseling met *A. structor*.

Förster: }
Meinert: } vermelden haar niet.

Smith: Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Dalmatie, Italic, Sardinie, Sicilie.

31. *Monomorium* sp.

De heer K. N. Swierstra zond mij eenige exemplaren $\frac{1}{2}$ van eene soort van dit geslacht, welke in eene bakkerij te Amsterdam waren aangetroffen. Voorloopig bestemde ik ze als *Monomorium mediterraneum* Mayr, ofschoon zij in eenige punten er iets van afweken. Later kwam ik op de gedachte, of deze soort ook *M. Pharaonis* (= *Diplorhoptrum domesticum* Smith = *Myrmica modesta* Say) kon zijn, die uit Zuid-Amerika afkomstig, sedert eenige tientallen jaren Europa overstroomt en zich ook wel in de huizen nestelt, waar zij gangen maakt in houtwerk en meubels. Mij ontbreken evenwel op dit oogenblik de gegevens, om deze identiteit uit te maken. De verbreiding van *Monomorium mediterraneum*, welke soort slechts door Mayr wordt aangegeven, is zoogering (Cadix en Azie aan de Roode zee), dat het voorkomen dezer soort bij ons niet waarschijnlijk is te achten. Intusschen zou *M. mediterraneum* wel eene varieteit van *M. Pharaonis* kunnen zijn.

32. *Stenamma Westwoodi* Westw.

Formicoxenus Mayr; *Stenamma Westwoodi* Mayr, Steph.; *Myrmica nitidula* Nyl.; *M. debilis* Först.; *M. laeviscula* Först.

B. Wageningen, $\frac{1}{2}$, 22 Sept., in eene boomstomp, door *F. rufa* uitgeknaagd en bewoond (een middenstuk van een nest), met larven in eene kleine holte verborgen.

Verbreiding: Mayr: Europa, behalve de zuidelijke schiereilanden.

Förster (*M. nitidula*): Finland, Rijnprovincie (Aken).

(*M. debilis* en *laeviscula*): Rijnprovincie (Aken).

Meinert: op verschillende plaatsen in Denemarken.

Smith: Engeland, Frankrijk, Duitschland, Finland.

De twijfelachtige soorten meetellende, vind ik dus voor ons land van de geslachten

Tapinoma	1 soort.	Myrmica	4 soorten.
Polyergus	1 »	Leptothorax . .	1 soort.
Formica	9 soorten.	Tetramorium . .	3 soorten.
Lasius	8 »	Atta	2 »
Prenolepis	1 »	Monomorium . .	1 soort.
		Stenamma . . .	1 »

Formicidae . . .	20 soorten.	Myrmicidae . . .	12 soorten.
------------------	-------------	------------------	-------------

Ondertusschen zal bij nader onderzoek het aantal soorten nog wel aanmerkelijk grooter blijken te zijn.

Bij de opgaven omtrent verbreiding dient te worden opgemerkt, dat die van Mayr en Smith meer het geheele verbreidingsgebied omvatten, terwijl Meinert alleen het al of niet voorkomen in Denemarken aangeeft, en Förster meer afzonderlijke vindplaatsen dan een geheel gebied vermeldt.

N A S C H R I F T.

Door bemiddeling van Dr. E. Everts ontving ik eenige, als *Monomorium Pharaonis* gedetermineerde mieren uit Berlijn. Deze bleken met de exemplaren uit Amsterdam van dezelfde soort te zijn. Ter zelfder tijd zond genoemde heer mij nog exemplaren uit een sigarenkist en andere, uit huizen in den Haag afkomstig, waar zij in groote menigte voorkwamen en zeer lastig waren. Al deze dieren bleken van dezelfde soort te zijn. Ik geloof nu met vrij groote zekerheid *M. Pharaonis* werkelijk voor mij te hebben.
